

УДК 342.9:340:13

Крупко Яна Михайлівна –

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник ад'юнктури (аспірантури)

Пенітенціарної академії України

ORCID: 0000-0002-1578-2303

Yana M. Krupko –

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,

Head of the PhD and Doctoral Program,

Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-1578-2303

Відповідальність юридичних осіб: визначення поняття та функцій

Стаття присвячена висвітленню поняття відповідальності юридичних осіб, спираючись на дослідження українських науковців – теоретиків правової науки. Авторському дослідженню підлягав специфічний вид суб'єктів відповідальності – юридичні особи. У статті юридична відповідальність розглянута з точки зору правової категорії, яка означає обов'язок суб'єкта права, у тому числі й юридичної особи, зазнати негативних наслідків (санкцій) за порушення норм права, які можуть бути реалізовані через процедури, передбачені законодавством. Наголошено на тому, що юридична відповідальність є важливим засобом охорони і захисту законності і правопорядку, що настає за скоєне правопорушення, та забезпечується примусовою силою держави шляхом застосування примусу. Окремий аспект дослідження присвячений виокремленню та характеристиці складових елементів юридичної відповідальності, які, на думку автора статті, є основою для притягнення до відповідальності юридичних осіб за вчиненні правопорушення. До них віднесено: наявність норми права, на якій ґрунтується юридична відповідальність; факт скоєння правопорушення; наявність суб'єкта відповідальності; доведення вини суб'єкта (представників юридичної особи); накладення санкцій, як заходів правового впливу на суб'єкта; окреслений правозастосовний процес; визначення мети юридичної відповідальності. Доведено, що юридична відповідальність юридичних осіб має низку особливостей, які відрізняють її від відповідальності фізичних осіб. Ці особливості стосуються як суб'єкта відповідальності, так і специфіки застосування санкцій, цілей та процедури притягнення до відповідальності. Наведено основні особливості відповідальності юридичних осіб, а саме: колективний характер суб'єкта; залежність від дій уповноважених осіб; фінансовий характер санкцій; можливість ліквідації юридичної особи; специфічний порядок притягнення до відповідальності; компенсаційний характер відповідальності; виховний та профілактичний ефект; особливості відповідальності в різних галузях права. Акцентовано увагу на характеристиці основних функцій відповідальності, які притаманні юридичним особам: охоронній, превентивній, каральній, компенсаційній, виховній, регулятивній.

Ключові слова: юридична особа, відповідальність, правопорушення, функції, юридична відповідальність, відповідальність юридичних осіб, вина, санкції.

Ya.M. Krupko Responsibility of Legal Entities: Definition and Functions

The article is dedicated to elucidating the concept of liability for legal entities, based on research conducted by Ukrainian scholars in the field of legal science. The study focuses on a specific type of liable subject - legal entities. In the article, legal liability is examined from the perspective of a legal category, which signifies the obligation of a legal subject, including a legal entity, to face negative consequences (sanctions) for violating legal norms, which can be enforced through procedures established by law. It is emphasized that legal liability is an important means of protecting and upholding legality and public order that arises from an infringement and is ensured by the state's coercive power through the application of compulsion. A separate aspect of the study is devoted to identifying and characterizing the constituent elements of legal liability, which, according to the

article's author, form the basis for holding legal entities accountable for committing an infringement. These include: the existence of a legal norm on which legal liability is grounded; the fact of the infringement; the presence of a liable subject; the establishment of the culpability of the subject (representatives of the legal entity); the imposition of sanctions as legal measures of influence on the subject; the outlined legal application process; and the definition of the objectives of legal liability. It has been demonstrated that the legal liability of legal entities has a number of characteristics that distinguish it from the liability of individuals. These characteristics relate to both the subject of liability and the specifics of sanction application, aims, and the procedures for accountability. The main features of the liability of legal entities are highlighted, specifically: the collective nature of the subject; dependency on the actions of authorized persons; the financial nature of sanctions; the possibility of the liquidation of the legal entity; a specific procedure for accountability; compensatory nature of liability; educational and preventive effects; and characteristics of liability in various areas of law. Attention is drawn to the characteristics of liability inherent to legal entities: protective, preventive, punitive, compensatory, educational, and regulatory.

Keywords: legal entity, liability, infringement, functions, legal liability, liability of legal entities, fault, sanctions.

Постановка проблеми. Відповідальність юридичних осіб за скоєні правопорушення є невід'ємним атрибутом сучасної правової держави. У світлі глобалізації економіки, зміни бізнес-середовища та посилення вимог до корпоративного управління, відповідальність юридичних осіб набуває особливої актуальності. Застосування відповідальності не лише забезпечує дотримання законодавства, а й формує правову культуру серед суб'єктів господарювання, а отже заслуговує на більш ретельне дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність та зміст юридичної відповідальності є предметом наукових досліджень на загальнотеоретичному рівні та представлені у працях науковців: С. Алексєєва, Б. Базилєва, Ю. Бауліна, Н. Берлач, І. Безклубого, С. Бобровник, С. Братуся, І. Гриценка, Л. Каленіченко та інших.

Метою статті є відзначення сутності та основних функцій відповідальності юридичних осіб, їх значення у підтримці правопорядку та регулюванні суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу. Погляди на природу юридичної відповідальності в науковій літературі дещо різняться, але загалом можуть бути об'єднані у дві групи: перша група дослідників розглядають юридичну відповідальність у контексті теорії державного (державно-правового) примусу, а друга - у контексті теорії правовідносин, на що у своєму монографічному дослідженні вказують І. Безклубий, С. Бобровник та І. Гриценко [1, с. 347].

Саме у другому контексті й будемо розглядати сутність юридичної відповідальності як правової категорії, яка означає обов'язок суб'єкта права, у тому числі й юридичної особи, зазнати негативних наслідків (санкцій) за порушення норм права, які можуть бути реалізовані через процедури, передбачені законодавством. Вона є елементом правової системи, що забезпечує виконання законів і підтримує правопорядок. Юридична відповідальність є важливим засобом охорони і захисту законності і правопорядку, що настає за скоєне правопорушення, та забезпечується примусовою силою держави шляхом застосування примусу.

Спираючись на ознаки юридичної відповідальності як елементу змісту правовідносин, Л. Каленіченко формулює дефініцію цього правового явища як елемента змісту правовідносин, та представляє її як передбачені санкціями норм права вид і міра обов'язку суб'єкта права зазнати позбавлення особистого, майнового, організаційного характеру у правовідносинах, що виникають із факту правопорушення [2, с. 14].

Підставами юридичної відповідальності, у тому числі й юридичних осіб, є сукупність обставин, які роблять таку відповідальність можливою та необхідною. Саме сукупність обставин, їх особливості дають можливість говорити про розмежування їх на фактичні та юридичні. Фактичні підстави виникають як наслідок унормування поведінки на законодавчому рівні, факти скоєння правопорушення та відсутності обставин, на

основі яких особа може бути звільнена від відповідальності. Юридичними підставами є рішення уповноважених компетентних органів, наприклад, вирок суду.

Отже, відповідальність юридичних осіб за вчиненні правопорушення, на наш погляд, є неможливою без урахування таких складових:

- наявність норми права, на якій ґрунтується юридична відповідальність. Вона визначає правила поведінки, які є обов'язковими для виконання, а також наслідки у випадку їх порушення. Юридична відповідальність виникає лише за порушення конкретних правових норм, які можуть регулювати різні сфери суспільних відносин (цивільні, кримінальні, адміністративні тощо);

- факт скоєння правопорушення як протиправного діяння (дії або бездіяльності), яке порушує встановлені правові норми, є підставою для притягнення до юридичної відповідальності. Без факту правопорушення юридична відповідальність настати не може, а вид і ступінь відповідальності залежить від галузі права (адміністративне, кримінальне, цивільне);

- наявність суб'єкта відповідальності - у контексті нашого дослідження суб'єктами виступають юридичні особи, які скоїли правопорушення. Однак, не маємо забувати і про роль та значення посадовців юридичних осіб, які впливають на поведінку юридичних осіб шляхом безпосереднього керівництва ними. Суб'єкт повинен мати правосуб'єктність. Для юридичних осіб це означає наявність організаційної структури та правосуб'єктності, що дозволяє їм брати участь у правових відносинах і відповідати за свої дії;

- доведення вини, яка є суб'єктивною стороною правопорушення і полягає в усвідомленому ставленні суб'єкта до своїх протиправних дій або бездіяльності та їх наслідків. Вина може бути у формі умислу або необережності та визначає ступінь відповідальності. У випадку юридичних осіб вина розглядається через дії її представників, які діють від імені організації;

- накладення санкцій, як заходів правового впливу, що застосовуються до суб'єктів за скоєне правопорушення. Санкції можуть мати різну природу залежно від виду правопорушення (штрафи, позбавлення волі, обмеження діяльності, компенсація шкоди

тощо). Метою санкцій є не лише покарання, але й попередження можливих правопорушень у майбутньому. Юридичні особи переважно піддаються санкціям, які мають майновий характер. Натомість, солідарна відповідальність юридичної особи та її посадових осіб також не виключається;

- окреслений правозастосовний процес регламентований законодавством, забезпечує реалізацію юридичної відповідальності та включає процедуру розгляду правопорушення, встановлення вини та накладення санкцій. Цей процес гарантує, що відповідальність буде реалізована законним чином, із дотриманням прав суб'єктів;

- визначення мети юридичної відповідальності, яка передусім виступає покаранням за скоєні правопорушення, та може включати відшкодування завданої шкоди, захист суспільних інтересів, попередження майбутніх правопорушень та формування правової свідомості, що дозволяє забезпечити правопорядок і підтримувати баланс інтересів у суспільстві.

Складові юридичної відповідальності забезпечують її комплексний характер та дозволяють ефективно реалізовувати її функції в правовій системі. Кожен елемент грає ключову роль у формуванні відповідальності, сприяючи досягненню справедливості, правопорядку та захисту прав і свобод громадян і організацій.

Юридична відповідальність юридичних осіб має низку особливостей, які відрізняють її від відповідальності фізичних осіб. Ці особливості стосуються як суб'єкта відповідальності, так і специфіки застосування санкцій, цілей та процедури притягнення до відповідальності. Наведемо основні особливості відповідальності юридичних осіб:

1. Колективний характер суб'єкта. Юридичні особи є колективними суб'єктами права, які діють через свої органи управління (керівництво, представники тощо). Відповідальність юридичної особи виникає внаслідок дій або бездіяльності її представників чи працівників, якщо вони діяли від її імені. Це означає, що юридична особа несе відповідальність за порушення, навіть якщо конкретну провину можна покласти на фізичних осіб, які здійснювали управлінські чи представницькі функції.

2. Залежність від дій уповноважених осіб. Відповідальність юридичної особи формується на основі дій її уповноважених осіб або працівників, які діють в межах своїх повноважень. Це включає випадки, коли порушення скоєне з ініціативи керівника або іншого представника, або якщо організація не змогла забезпечити належний контроль та виконання правових норм.

3. Фінансовий характер санкцій. Основним видом відповідальності юридичних осіб є фінансові санкції, наприклад: штрафи, пені, конфіскація доходів, вилучення майна тощо. Рідше до юридичних осіб застосовуються такі заходи, як обмеження або припинення діяльності. Оскільки юридичні особи не можуть зазнати таких санкцій, як позбавлення волі, відповідальність реалізується через фінансові та майнові обмеження.

4. Можливість ліквідації юридичної особи. Як крайній захід, коли правопорушення є серйозним та має системний характер, до юридичної особи може бути застосована така санкція, як ліквідація. Це передбачає повне припинення діяльності юридичної особи і є крайньою мірою відповідальності, яка застосовується за рішенням суду.

5. Специфічний порядок притягнення до відповідальності. Процедура притягнення до відповідальності юридичних осіб має свої особливості, зокрема може передбачати залучення додаткових органів (наприклад, державних контролюючих органів) для оцінки діяльності. Крім того, притягнення до відповідальності часто потребує визначення причинно-наслідкового зв'язку між діями працівників або представників і шкодою, завданою їхніми діями.

6. Компенсаційний характер відповідальності. Окрім штрафів, юридичні особи зобов'язані відшкодовувати шкоду, завдану правопорушенням, що є важливою складовою їхньої відповідальності. Відшкодування може включати компенсацію збитків, відновлення порушених прав інших осіб або усунення негативних наслідків, спричинених порушенням.

7. Вплив на ділову репутацію. Юридичні особи, які притягнуті до відповідальності, можуть зазнати суттєвих репутаційних втрат, що впливає на їхню подальшу діяльність, ділові

зв'язки, довіру інвесторів та партнерів. Це є важливим фактором для юридичних осіб, адже репутація впливає на їх конкурентоспроможність та можливість укладати нові контракти.

8. Виховний та профілактичний ефект. Юридична відповідальність юридичних осіб, особливо в разі значних штрафів чи обмеження діяльності, має виховний ефект, оскільки стимулює дотримання правових норм усередині організації. Це сприяє формуванню правосвідомості серед представників бізнесу та підприємств, що допомагає зменшити кількість правопорушень у майбутньому.

9. Особливості відповідальності в різних галузях права. Юридична відповідальність юридичних осіб може відрізнятися залежно від галузі права, в якій допущено правопорушення (цивільне, кримінальне, адміністративне, екологічне, податкове тощо). Наприклад, адміністративна відповідальність передбачає штрафи за порушення адміністративних норм, тоді як екологічне правопорушення може призвести до обмеження діяльності або штрафів за завдану природі шкоду.

Особливості юридичної відповідальності юридичних осіб зумовлені їх колективним характером, фінансовою орієнтацією санкцій, складною процедурою притягнення до відповідальності та репутаційними втратами.

Охарактеризувавши особливості відповідальності юридичних осіб, звернемо увагу і на основні функції юридичної відповідальності, які притаманні таким особам:

- охоронна функція – полягає у тому, що юридична відповідальність спрямована на захист суспільних відносин від негативного впливу, породженого діяльністю юридичних осіб, та сприяє забезпеченню безпеки та стабільності в державі;

- превентивна функція спрямована на запобігання правопорушенням з боку юридичних осіб. Загроза відповідальності спонукає юридичну особу дотримуватись вимог законодавства, уникати дій, що можуть зашкодити суспільству чи іншим особам;

- каральна функція - проявляється у заходах негативного характеру, що застосовуються до юридичної особи, яка вчинила правопорушення (штрафи, обмеження діяльності, позбавлення ліцензії тощо);

- компенсаційна функція – полягає у можливих заходах, що покладаються на юридичну особу у виді відшкодування шкоди, заподіяної правопорушенням, відшкодування матеріальних збитків, виплатою компенсацій постраждалим тощо;

- виховна функція – полягає у формуванні правової свідомості юридичних осіб та їх керівного складу, стимулюванні дотримання правових норм і стандартів діяльності;

- регулятивна функція - забезпечує ефективне правове регулювання, стабільність та правовий режим господарювання.

Функції юридичної відповідальності реалізуються у різних галузях права. Так, адміністративна відповідальність передбачає накладення штрафів чи інших санкцій за порушення адміністративного законодавства та сприяє регулюванню діяльності юридичних осіб; цивільно-правова відповідальність переважно полягає у відшкодуванні збитків чи відшкодуванні шкоди, спричиненої порушенням

цивільного законодавства; екологічна відповідальність – спрямована на захист природних ресурси та навколишнього природного середовища від негативного впливу підприємств, встановлюючи відповідальність юридичних осіб за екологічні порушення; фінансова відповідальність – полягає для юридичних осіб переважно у притягненні їх до відповідальності за порушення несвоєчасного виконання або невиконання податкових зобов'язань.

Висновки. Встановлені нормативно-правовим регулюванням види та заходи відповідальності юридичних осіб за порушення законодавчих вимог, сприяють стабільності та передбачуваності ділового обороту й прозорості виконуваних операцій. Юридична відповідальність забезпечує зростання правосвідомості, створенню культури дотримання законодавства юридичними особами та їх працівниками, що в цілому забезпечує надійність держави та її інвестиційного клімату.

Список використаних джерел:

1. Безклубий І.А., Бобровник С.В., Гриценко І.С. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія: монографія / за заг. ред. І.А. Безклубого. Київ, 2014. 448 с.
2. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020 р. № 1 (67). Том 1. С. 12-17.

References:

1. Bezklubyi I.A., Bobrovnyk S.V., Hrytsenko I.S. Vidpovidalnist u pravi: filosofiia, istoriia, teoriia: monohrafiia / za zah. red. I.A. Bezkluboho. Kyiv, 2014. 448 s.
2. Kalienichenko L. I. Yurydychna vidpovidalnist: poniattia, oznaky. *Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo*. 2020 r. № 1 (67). Tom 1. S. 12-17.